

Vázlat a kultúra és a szerzői jog kölcsönhatásáról, különös tekintettel a színházművészet szerzői jogi vetületére*

I. Bevezető gondolatok

Vitán felül áll, hogy a kultúra a társadalom életében fontos helyet foglal el. A művészettörténeten végigtekintve látható, hogy már az emberi értelem hajnalán, az ősi időkben is megvolt az ember igénye arra, hogy alkotson, hogy a később átfogóan művészetnek nevezett halmaz egyik ismeretlen alkotójává váljon, igaz, több mint valószínű, hogy mindez tudatosan nem játszódott le az ősi ember fejében. Az alkotás és az ember alkotás iránti igénye tehát már az első emberek születésével egyidejűleg megjelent, mely a történelem előrehaladásával egyre erősödött és a vérvivaros időszakok sem tudták teljesen megtörni.² Ezek az időszakok formáltak, új perspektívákat adtak a művészeknek, de az alkotókedvet eltörölni nem tudták. Úgy tűnik tehát, hogy az alkotás, az alkotómunka mintegy elemi szükségletként, sajátos kifejezőmódként jelent meg a múltban és jelenik meg mindmáig az ember életében. Az alkotómunkát, az alkotó embert védő szerzői jog egyik nem titkolt célja, hogy a szellemi alkotások létrehozását folyamatosan ösztönözze, a nemzeti és egyetemes kultúrát megőrizze³, így közvetetten elősegítse annak terjedését is. A szerzői jog, a művészet és a kultúra kapcsolatának tagadása meddő vitát eredményezne. Id. Ficsor Mihály A szerzői jog és a kulturális sokszínűség védelme című tanulmányában részletesen kifejti a vonatkozó nemzetközi és Európai Unió jogszabályok mentén a szerzői jog védelmi kulturális védelmi funkcióját.⁴

II. A kultúra szerepe a társadalomban és a gazdaságban

II.1. A kultúra szerepe a társadalomban

Az emberi fejlődés igen korai szakaszaiban már nagy szerep jutott a művészetnek és az alapjául szolgáló szellemi alkotómunka ily módon hatással volt a társadalmi-gazdasági fejlődésre. Fogalmi szinten már többször és különböző nézőpontokból, megközelítésekből görcső alá vonták a

¹ A szerző a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Polgári Jogi Tanszékének tudományos segédmunkatársa. Kontakt: jogsapi@uni-miskolc.hu

* „A tanulmányban ismertetett kutatómunka az EFOP-3.6.1-16-00011 jelű „Fiatallódó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése” projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.”

² Elég, ha Picasso Guernicájára, Radnóti Miklós verseire, vagy a Casablanca című filmre gondolunk, hogy csak néhány kiugró példát említsünk.

³ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Sztj.) preambuluma.

⁴ Ficsor hivatkozott tanulmányában feltesz néhány saját szóhasználatával élve „furcsa kérdést”, mely kérdések azért hatnak furcsának, mert a válasz teljesen egyértelműen igen a kérdésekre. E kérdések között szerepel például, hogy van-e köze az irodalomnak a kultúrához, valamint hogy kapcsolatban áll-e a kultúra a szerzői joggal. E költői kérdések szemléletes módon, önmagukban hordozzák a választ. Kiemeli továbbá Ficsor, hogy a szerzői és szomszédos jogoknak az alkotó tevékenység előmozdítása mellett a nemzeti identitás és a kulturális sokszínűség védelmében is fontos szerepe van. Forrás: id. Dr. Ficsor Mihály: A szerzői jog és a kulturális sokszínűség védelme. In.: Kocsis Miklós – Kucséra Tamás Gergely (sorozatszerk.): Fundamenta Profunda 1. Cseporán Zsolt (szerk.): Az alkotás szabadsága és a szerzői jog metszéspontjai, MMA MMKI, Budapest, 2016. 77. o.

kultúra, kulturális iparág és művészet fogalmakat. A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény (a továbbiakban: Kultv.) megfogalmazása értelmében a kulturális javak a nemzet egészének közös szellemi értékei.⁵ A jogszabályhoz fűzött 1. számú melléklet hosszabb definíciót ad a kulturális javak fogalmáról. Eszerint kulturális javak az élettelen és élő természet keletkezésének, fejlődésének, az emberiség, a magyar nemzet, Magyarország történelmének kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, hangrögzített, írásos emlékei, és egyéb bizonyítékai - az ingatlanok kivételével -, a művészeti alkotások.⁶

A fenti fogalmak magyarázatát az Európai Bizottság is feszegette Zöld Könyvében,⁷ melyben felhívta a figyelmet arra, hogy a kreatív és kulturális iparágak nagymértékű gazdasági és társadalmi potenciállal rendelkeznek. A fogalom-meghatározások tekintetében az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság a Zöld Könyvhöz fűzött véleményében⁸ rámutatott, hogy „különbséget kell tenni a „kultúra” és a „kreativitás” között. Miközben „kultúra” alatt általában a művészi és tudományos fejlődés ismereteinek, gyakorlatainak és szintjeinek egy meghatározott korszakban és egy társadalmi csoporton belüli összességét értik, a „kreativitás” elsősorban az innovatív módon való gondolkodást, vagyis olyan új elgondolások kidolgozásának a képességét jelenti, amelyek a valóság elemeit (folyamatok, tárgyak, ismeretek stb.) eddig nem létező módon kombinálják. Nem szabadna összetéveszteni az „innováció” fogalmával, amely általánosabb módon olyan eljárásokra és termékekre utal, amelyek keletkezése az ismereteken, technikákon és eszközökön alapul.”

A Zöld Könyv értelmében Európai szinten mintegy nyolc terület⁹ és hat funkció¹⁰ létezik, melyek a kreatív szektort képezik.¹¹ További fogalmi tisztázást tesz a Zöld Könyv a kreatív iparág és a kulturális iparág (együttesen KKI) fogalmi között.¹² Noha mindkét fogalom egy-egy ágazatot jelöl, a kulturális iparág az előállítás és terjesztés táptalaján mozog, függetlenül attól, hogy az adott produktum kereskedelmi értékkel bír-e. A kreatív iparág ezzel szemben a kultúrát forrásként, alapanyagként használja fel, így hozva létre a kreatív eredményt. Következésképpen a kulturális iparághoz tartoznak az olyan hagyományos művészeti ágazatok, mint az előadóművészet, vagy a képzőművészet, illetve a film, a zene, a könyvek és a sajtó is. A kreatív iparág jórészt funkcionális eredményeket hoz létre, így például az építészet, a dizájn, vagy a divattervezés produktumait.

Tattay Levente egyik tanulmányában¹³ rámutat arra, hogy a kulturális iparág és a kreatív

⁵ Kultv. 7. §

⁶ Kultv. 1. számú melléklet, sz) pont.

⁷ Az Európai Bizottság Zöld Könyve a kulturális és kreatív iparágak potenciáljának felszabadításáról (COM (2010) 183, 2010. 04. 27.) (a továbbiakban Zöld Könyv)

⁸ Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye az Európai Bizottság Zöld Könyvéről a kulturális és kreatív iparágak potenciáljának felszabadításáról (COM (2010) 183) 2.4.

⁹ Ezek a művészeti és műemléki örökség, levéltárak, könyvtárak, könyvek és sajtó, építészet, képzőművészet, az audiovizuális média és az előadóművészet. Forrás: Zöld Könyv 6. o.

¹⁰ Melyek az alkotás, megőrzés, gyártás, terjesztés, kereskedelem/értékesítés, valamint az oktatás. Forrás: Zöld Könyv 6. o.

¹¹ Összefoglalva tehát mindazon tevékenységek a kreatív szektor, kreatív iparág kifejezéshez tartoznak, melyek az emberi kreativitástól függenek, az ember kreatív tevékenysége folytán létrejött alkotásokat, produktumokat tömörítik.

¹² „Kulturális iparág: ágazat, amely olyan árut vagy szolgáltatást állít elő vagy terjeszt, amely létrehozása idején sajátos jellege, felhasználása vagy végcélja szerint kulturális kifejezést testesít meg vagy közvetít, függetlenül attól, hogy kereskedelmi értékkel bír-e. A hagyományos művészeti ágazatok mellett (előadóművészetek, képzőművészetek, kulturális örökség – többek között az állami szektor) ide tartozik a film, a DVD és a videó, a televízió és a rádió, a videojátékok, az új média, a zene, a könyvek, és a sajtó is. Ezt a fogalmat a kulturális kifejezésekkel kapcsolatban a kulturális kifejezések sokszínűségének védelméről és előmozdításáról szóló 2005-ös UNESCO egyezmény 17 definiálja. Kreatív iparág: ágazat, amely a kultúrát használja alapanyagként (input), és kulturális dimenzióval bír, jöllehet az általa előállított eredmény (output) gyakran funkcionális. Ide tartozik az építészet és a dizájn, amely szélesebb folyamatokba integrálja a kreatív elemeket, valamint az olyan alágazatok is, mint a tervezőgrafika, a divattervezés vagy a reklámszakma.” Forrás: Zöld Könyv 6. o.

¹³ Tattay Levente: A szerzői jog versenyképességre gyakorolt hatása az Európai Unióban, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2015/4.

iparág, melyek mára a világ egyik leggyorsabban fejlődő ágazatává nőttek ki magukat¹⁴, az ún. tudástársadalom gazdasági vetületét jelentik.¹⁵ A szerző e fogalmat több álláspontot felvonultatva fejtegeti,¹⁶ összegzőképpen pedig rávilágít, hogy a tudástársadalom legfontosabb ismérveként a tudomány és a technológiák összefonódását kell tekinteni.¹⁷ A technikának, technológiának valóban nagy szerep jut, különösen a mai világban ahhoz, hogy a művészeti alkotásokat, a kulturális ipar „termékeit” a nagyközönség, a társadalom tagjai élvezhessék (különösen a zene és a filmek világában).

Szemléletes képet ad *Windhager Ákos* is a kultúra meghatározásáról. A fogalomhoz a kultúra társadalomban betöltött szerepe felől közelít és állapítja meg, hogy „[a] kultúra egy közösség életmódjának szellemi-tárgyi-vallási megnyilvánulása, noha az életmód többi elemétől nem különül el. Hangsúlyos tehát, hogy a kultúrát egy közösség élte (vagyis a csoport tagjai teremtik, használják, valamint átalakítják azt), s hogy az az életmódbeli szellemi-tárgyi elemek használata révén létezett.”¹⁸ A kreatív tevékenység az egyéni képességeken és kreativitáson alapul, mely tevékenység szellemi javakat eredményezve járul hozzá a gazdasági jóléthez.¹⁹

A művészet, mint a kultúra egyik építőköve szintén egy viszonylag nehezen megfogható fogalom. A művészetet tág fogalomnak tekintjük, melyben a szellemi alkotómunka következtében létrejött alkotások, alkotás-csoportok tartoznak. Nem segíti elő a művészet fogalmának meghatározását az ember szubjektív véleménye sem, melyet egy adott alkotásról, egy művésztől alkot, hiszen ízlése válogatja, hogy ki mit tart művészetnek. Ezt „szubjektív művészet” megítélésnek tartjuk, mely az adott illető saját véleményén alapul. Nem lenne szerencsés a művészeti alkotásokat az egyes ember, vagy az adott társadalmi kor ízlésének megfelelően az „ez művészet” vagy „ez nem művészet” címszóval bélyegezni. Ezért is tartjuk szerencsés és jó megoldásnak az évszázadok alatt kikristályosodott szerzői jogi szabályozást, mely azt célozza, hogy esztétikai alapon ne lehessen megfosztani egy alkotást a jogi védelemtől. A szerzői jog, ha egyéni, eredeti jellegű az alkotás és szellemi alkotómunka eredménye, akkor megadja az oltalmat a „rossz” filmnek is, és a „jó” filmnek is. Az már más kérdés, és sokkal inkább a társadalom (nem feltétlenül a szerző korának társadalmá) megítélésén múlik, hogy az adott alkotás beleírja-e magát a művészettörténetbe, helyet bérel-e magának az egyetemes, vagy hazai kultúra platformján. A szerzői jog célja az, hogy minden alkotásnak (amely a minimális feltételeknek megfelel) megfelelő védelmet biztosítson viszonylag hosszú időre,²⁰ hogy megadja a lehetőséget és az ösztönzést a szerzőknek és művészeknek arra, hogy maradandót alkossanak. Az, hogy alkotásuk valóban maradandó lesz-e, már nem a szerzői jogon múlik és nem is lehet elvárni a szerzői jogi szabályozástól, hogy „örök hírnevet” biztosítson az alkotónak. Egy film, egy zene, egy festmény klasszikussá válásához már sokkal több kell, mint a jogalkotói hajlandóság; ez a helyzet már az adott alkotón és talán legnagyobb részt a társadalom befogadóképességén múlik.

A Magyar Művészeti Akadémia (a továbbiakban: MMA) kilenc művészeti tagozatot sorol fel, melyek mindegyike a szerzői jog által védett alkotások köré csoportosult. Az MMA művészeti tagozatai a következők: Építőművészeti Tagozat, Film- és Fotóművészeti Tagozat, Iparművészeti- és Tervezőművészeti Tagozat, Irodalmi Tagozat, Képzőművészeti Tagozat, Művészetelméleti Tagozat, Népművészeti Tagozat, Színházművészeti Tagozat, Zeneművészeti Tagozat. Noha a

¹⁴ Uo. 18. o.

¹⁵ Uo. 25. o.

¹⁶ Uo. 23-24. o.

¹⁷ Uo. 24. o.

¹⁸ Windhager Ákos: „Fújd meg a túlköt, trombitálj, valamit játssz” *avagy a zenekultúra civilizációszerző jelentősége*. In.: Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely (sorozatszerk.): *Fundamenta Profunda 1*. Cseporán Zsolt (szerk.): *Az alkotás szabadsága és a szerzői jog metszéspontjai*, MMA MMKI, Budapest, 2016. 164. o.

¹⁹ Simon Dorottyá: *A szerzői jogi ágazatok gazdasági súlya Magyarországon 4.*, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Budapest, 2014. 9. o. A szerző idézi a fogalom-meghatározás tekintetében a: DCMS *The Creative Industries Mapping Document* 1988-as kiadását.

²⁰ Az Szjt. 31.§ alapján a szerzői jogok a szerző életében és halálától számított hetven éven át részesülnek védelemben

MMA az Irodalmi Tagozatot is a művészeti tagozatok köré sorolja, a művészet és az irodalom már az ókori világban is egymástól elválasztható, külön kategóriákba tartoztak. A jogtudomány is kifejezésre juttatja, hogy bár e két terület egyazon tág körbe (szellemi alkotómunka) tartoznak, ugyanakkor mégis két külön, önállósult kategóriáról beszélünk. A szerzői jogi törvény szóhasználata is erre utal, mikor az 1. §-ban külön nevesíti a művészet és az irodalom alkotásait, mint jogi oltalom alatt álló alkotásokat. A művészetben belül is külön fejlődési útvonalat járt be az esztétikai művészet és a zeneművészet. A zeneművészet – bár szintén jelen volt a kezdetektől – jóval tovább tartott, míg kifinomultabbá és összetettebbé vált, elsősorban a hangszerek formálódása miatt. Ugyanakkor a környezethez, a világhoz való viszony bonyolultabb is, mint az esztétikai művészeteknél, hiszen közvetettebben tudja csak felhasználni a zeneszerző a valóságot és annak tárgyiasult elemeit.²¹ *Boytha György* részletes elemzését adta annak, hogy hogyan fejlődött a zene a társadalmi és technikai változások hatására és az egyéb szellemi alkotótevékenység fejlődése milyen kölcsönhatásban volt a zene összetettségének fokozatos kialakulására. Kiemelte a szerző többek között, hogy az ókori rómaiak a zenélést a színházi keretében fejlesztették tovább és komplett színházi zenekarokat szerveztek.²²

II.2. A kultúra szerepe a gazdaságban

A művészet és a kultúra (a kulturális és kreatív iparágak) társadalomalakító szerepe mellett ma már elismert tény, hogy azok az adott nemzet, vagy kontinens gazdaságára és versenyképességére is képesek komoly hatást gyakorolni.²³

Nem lehet elmenni azon statisztikai adatok mellett, melyeket a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala immáron öt alkalommal közölt saját kiadvány formájában.²⁴ Ezek a statisztikai adatok mind azt mutatják, hogy Magyarországon a szerzői jog által oltalmazott ágazatok nem csupán kulturális, hanem gazdasági szempontból is jelentős szerepet töltenek be. *Bendzsel Miklós* utal a Szellemi Tulajdon Világszervezetének közzétett riportjaira és a hazai felmérésekre is, mely adatok szerint Magyarországon 7,62 %-ban járulnak hozzá a szerzői jogi ágazatok az ország GDP-jéhez, míg a felmérések szerint a világon átlagosan ez 5,2 %.²⁵ Annak ellenére, hogy az utóbbi időben ütötte fel a fejét nagyobb gyakorisággal az, hogy a szerzői jogi ágazatok vizsgálat alá kerüljenek gazdasági szempontból, valójában több mint 80 éves múlt áll az ilyen elemzések háta mögött.²⁶

Gazdasági szempontból a szerzői jogi ágazatokat négy csoportba lehet sorolni. Ezek az elsődleges (primer) szerzői jogi ágazatok, a szerzőijog-függő technikai háttérágazatok, a részlegesen szerzői jogi ágazatok és az egyéb kiszolgáló ágazatok. Kulturális, művészeti szemszögből a primer szerzői jogi ágazatok bírnak a legnagyobb relevanciával, miután idetartoznak azok a szektorok, amik a szerzői jogi alkotások létrehozását és közvetítését végzik, így a sajtó, irodalom, zene, színművek, opera, filmalkotás, rádió, televízió, fotóművészet, szoftver és adatbázis, reklám, valamint a szakmai érdekképviseleti szervezetek.²⁷ Az elsődleges szerzői jogi ágazatba

²¹ Boytha György: Elméleti alapvetés. In.: Benárd Aurél – Tímár István (szerk.): A szerzői jog kézikönyve. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973, 9-10. o.

²² Uo. 10. o.

²³ E témakörben lásd bővebben Tattay Levente korábban hivatkozott tanulmányát, valamint monográfiáját. Tattay Levente 2015. valamint Tattay Levente: *Versenyképesség és szellemi alkotások az Európai Unióban*, Wolter Kluwer Kiadó, Budapest, 2016.

²⁴ A szerzői jogi ágazatok gazdasági súlya Magyarországon (1-5) című kötetek eddig öt alkalommal jelentek meg, 2005-ben, 2010-ben, 2012-ben, 2014-ben és 2016-ban.

²⁵ Lásd bővebben Bendzsel Miklós köszöntője. In.: Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely (sorozatszerk.): *Fundamenta Profunda 1.* Cseporán Zsolt (szerk.): Az alkotás szabadsága és a szerzői jog metszéspontjai. MMA MMKI, Budapest, 2016. 11-15. o.

²⁶ Simon Dorottya 2014. 9. o.

²⁷ Lásd bővebben: Penyigey Krisztina: A szerzői jogi ágazatok gazdasági súlya Magyarországon 2., Magyar Szabadalmi Hivatal, Budapest, 2010. 15-16. o., valamint: Tattay Levente 2015. 30. o.

sorolható színházi tevékenység (színmű, opera) gazdasági hatása a legfrissebb SZTNH kimutatás szerint 2013-ban jócskán nőtt a korábbi évekhez képest.²⁸

III. A szerzői jog kialakulása dióhéjban

Számos szerző kiemeli, hogy bár a kultúra és a művészet valódi megjelenését az ókorra datálhatjuk, ez még nem jelenti azt, hogy a művész a jogi oltalmat is elnyerte volna ilyen korán.²⁹ A szerzői jog kialakulása számos igény³⁰ együttes megjelenésének volt betudható.

Boytha György rávilágított, hogy a jogi oltalom, mely a szellemi termékek védelmét célozta, összetett okok miatt nem alakult ki a polgáriásodás előtt. A szerzői jogi normák hiánya betudható egyrészt a rabszolgatartó társadalmi berendezkedésnek, másrészt pedig – de inkább elsődlegesen – annak az oknak, hogy nem volt meg az alkotások ipari-kereskedelmi hasznosításának technikai feltétele.³¹ Így bármilyen értékeset és maradandó, örök művészeti és irodalmi alkotásokat hoztak is létre az ókori szerzők, alkotásaikat kifejezett jogi oltalom nem biztosította. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a szerzők, alkotók tudata nem fogta volna át azt, hogy alkotásaik „hozzájuk tartoznak”, amelyért – akkoriban szinte kizárólag – erkölcsi megbecsülést érdemelhessenek ki. Ez az erkölcsi megbecsülés még mindig nagyon távol volt nem csak a szerzői jogtól, de önmagában a szerzői személyhez fűződő jogok elismerésétől is. Valójában ez az igény abban öltött testet, hogy a művészek munkáikon feltüntethették nevüket, ily módon ez a mai névfeltüntetés jogának gyökere, azonban a korabeli formájában ez egy jogi háttérrel és jogi kötőerővel rendelkező alapvető alkotói igény volt. Mezei Péter a szerzői jogi oltalom kialakulásának négy feltételét ismerteti: a könyvnyomtatás feltalálását; a sokszorosítás lehetőségének megjelenítését, melynek révén a művek értékesíthetővé váltak; a társadalom azon igényét, hogy az alkotásokat széles körben megismerhessék; valamint a jogalkotási környezet azon irányú változását, amely hajlandó volt az alkotókat védelemben részesíteni a jog eszközeivel is.³² A legtöbbször hangoztatott feltétel, mely kétségkívül az elindítója volt annak, hogy a szerzői jog a tényleges jogi fejlődés útjára lépjen tehát, a könyvnyomtatás volt. A szerzői jog fejlődéstörténete szempontjából Gutenberg újítása volt a szikra a puszkaporos hordóban. A szerzők már a könyvnyomtatást megelőzően is érezték, hogy kiszolgáltatott helyzetben vannak, műveiket rendszerint csak úgy tudták elkészíteni és egyúttal áruba is bocsátani, ha elnyerték egy mecénás támogatását.³³ A szerzők kiszolgáltatott helyzete általánosan – művészeti területtől függetlenül – fennállt. Anna Királynő Statútuma után még jó néhány évnek el kellett telnie ahhoz, hogy a szerzők érdekérvényesítési nehézségeire jogi gyógymódot találjanak, és hogy komolyan elgondolkodjanak a szerzői jog mibenlétéről és létjogosultságáról. Ez a helyzet azt eredményezte, hogy a szerzőknek nem is volt valódi lehetősége arra, hogy műveinek védelme érdekében fellépjen, hiszen a szerző és a mecénás között nem a mai magánjogi előírásoknak megfelelő mellérendelt jogviszony állt fenn. A könyvnyomtatás, hasonlóan a mai digitális technológiákhoz, rengeteg pozitívummal járt és hozzájárult a kultúra terjedéséhez, azonban ezzel együtt utat nyitott a bitorlások, jogtalan másolások, terjesztések minél nagyobb számának is. Az uralkodók – felismerve a könyvnyomtatás jelentőségét – könyvnyomtató műhelyeket állítottak fel.

²⁸ Simon Dorottya: A szerzői jogi ágazatok gazdasági súlya Magyarországon 5., Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Budapest, 2016. 66-68. o.

²⁹ Senkei-Kis Zoltán: A szerzői jog kialakulása és fejlődése, *Első Század*, 2007/1.; Lendvai Zsófia: Szerzői jog az ókorban, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2008/3, 57-79. o.

³⁰ A szerzői jog létrejöttét befolyásoló körülmények és azt szorgalmazó igények részletes bemutatása olvasható Mezei Péter tollából. Mezei Péter: A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884: XVI. tc.), *Jogelméleti Szemle*, 2004/3. szám

³¹ Boytha György: i.m. 11. o., 14. o.

³² Mezei Péter: A technológia és a szerzői jog szimbiózisa, *Jogtudományi Közlöny*, 2012/5, 198. o.

³³ Horváth Attila: A szellemi alkotások jogának története, a szerzői jogi védelem kialakulása, a jogalkotás kezdetei Magyarországon, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2016/4. szám

Miután a könyvnyomtatás a vállalkozóktól komoly anyagi ráfordítást kívánt meg, az uralkodók privilégiumok (kiváltságlevelek) nyújtásával biztosították, hogy az adott üzletember egy bizonyos területen és meghatározott ideig kizárólagosan gyakorolhassa a könyvnyomtatási tevékenységet.³⁴

A törvényi szintű szabályozás elsőként Angliában, Anna királynő uralkodásának idején jelent meg, amikor 1709-ben kiadta Statutumát, amely 1710. április 10-én lépett hatályba.³⁵ Anna Királynő Statutumának (Statute of Anne) jelentőségét elsősorban az mutatja, hogy nem csak Nagy-Britannia első szerzői jogi tárgyú törvényeként, hanem a világ első szerzői jogi normájaként tarthatjuk számon.³⁶ A Statútum még nem jelentett nemzetközi védelmet a szerzőknek, hiszen kifejezetten Nagy-Britanniára koncentrált. Ugyanakkor, mind a szerzők, mind pedig a jogtudósok korán felfigyeltek a szerzői jogi alkotások azon sajátosságára, hogy az országhatárok nehezen szabnak gátat neki. Az első szerzői nemzetközi jogi egyezmény, az 1886-ban elfogadott Berni Uniók Egyezmény és Anna Statútuma között volt több olyan – sajnálatosan zátonyra futott – kezdeményezés³⁷ is, melyek a szerzők jogainak nemzetközi szinten deklarált védelmét célozták.

A magyar szerzői jog kodifikációs törekvései a reformkor idejére tehetőek. A szerzői jog szabályozására vonatkozó első érdemi lépést Toldy Ferenc tette meg, aki 1838-ban és 1840-ben jelentetett meg olyan tanulmányokat, melyekben felvette a törvényalkotás célszerűségét és definiálja többek között az írói tulajdont és a bitorlást is.³⁸ Ugyanakkor a jogi szabályozás első lépéseként számon tartott 1844. évi Szemere Bertalan-féle törvényjavaslat nem emelkedett törvényerőre, az elmaradt királyi szentesítés miatt. Ezt követően a *Magyar Írók és Művészek Társasága* állt elő szabályozási javaslatával, melyet azonban ugyancsak nem koronázott siker. Az első szerzői jogi törvény az 1884. évi XVI. törvénycikk volt, mely Arany László kezdeményezésére és Apáthy István előterjesztése nyomán született meg.

IV. A színházművészet és a szerzői jog kapcsolatáról

A színművek történetében az ókori görög civilizáción túl meg kell említenünk a francia felvilágosodás időszakát. A francia *Beaumarchais*³⁹ a színházművészetben kettős szerepet töltött be: egyrészt figyelmet érdemel, mint színpadi szerző⁴⁰, másrészt pedig, mint jogszabály-kezdeményező is. Beaumarchais saját érintettsége okán is szívén viselte a színpadi szerzők

³⁴ Géra Eleonóra Erzsébet – Csatári Bence: *A Zeneszerzők Szövetkezetétől az Artisjus Egyesületig 1907-2007, A zenei közös jogkezelés száz éve Magyarországon*. Artisjus, Budapest, 2007. 15-17. o. Jakab Éva: *Szerzők, kiadók, kalózok. A szellemi alkotások védelmének kialakulása Európában*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012. 32. o.

³⁵ A jogszabály rövid néven: *Copyright Act 1709 8 Anne c.21*. Teljes címe: *An Act for the Encouragement of Learning, by vesting the Copies of Printed Books in the Authors or purchasers of such Copies, during the Times therein mentioned*. Lásd.: http://avalon.law.yale.edu/18th_century/anne_1710.asp (Letöltés dátuma: 2016. 07. 19.) A Statutum, 1707-es javaslatának címe: *Bill for the Encouragement of Learning and for Securing the Property of Copies of Books*. Már ez a javaslat is használta a kifejezést, miszerint a szerzőknek könyveiken megkérdőjelezhetetlen tulajdonuk („undoubted property”) van. Ezt a kifejezést változtatták a már elfogadott törvényben a „sole right and liberty of printing” kifejezésre, elsősorban pozitivisták nézetek miatt.

³⁶ A britek egyébként igen hamar törvénybe iktatták a drámai alkotásokra vonatkozó szerzői jogi oltalmat is, az 1833-as Dramatic Literary Property Act keretében. DEAZLEY 2008 http://www.copyrighthistory.org/cam/tools/request/showRecord?id=commentary_uk_ (Letöltés dátuma: 2016. augusztus 11.)

³⁷ Ezek között említhető *Johann Rudolf Thurneysen*, a Baseli Egyetem tanárának 1738-as kezdeményezése, ezt követően *Elie Luzac*, holland jogász – könyvtáros törvényhozási kezdeményezése 1745-ben, mely elsősorban a kalózkodás ellen irányult. Lásd bővebben: Silke von Lewinski: *International Copyright Law and Policy*. Oxford University Press, 2008. 13-14. o.

³⁸ Lásd bővebben: Nótári Tamás: *A magyar szerzői jog fejlődése*. Szeged, Lectum Kiadó, 2010, 35. o.; Mezei Péter: *A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884: XVI. tc.)*, *Jogelméleti Szemle*, 2004/3. szám

³⁹ Született: Pierre Augustin Caron néven. 1732. január 24. – 1799. május 18.

⁴⁰ Francia szerző, akinek művei több esetben színpadra állítottak. Legismertebb művei között szerepel *A Figaró házassága* és *A sevillai borbély*.

kiszolgáltatott helyzetét. A kor sajátosságai hozták magukkal azt az élethelyzetet, hogy abban az időben az előadóművészek sokkal jobb anyagi megbecsülésnek örvendhettek, mint a szerzők. Ebből a helyzetből is fakadóan, a Comédie Française színház monopolhelyzetét kihasználva arra szorította a szerzőket, hogy díjazás nélkül engedjék meg darabjaik előadását.⁴¹ Beaumarchais e helyzetre reagálva jegyezte meg elhíresült és a szerzői jogi irodalomban is többször hivatkozott mondatát, miszerint: „*A színházak előcsarnokaiban az emberek arról beszélnek, hogy nem illő dolog az ismertséget kereső szerzőknek a mindennapi szükségleteikért küzdeniük. Az igaz, hogy az ismertség felmentő ok, de az emberek elfelejtik azt, hogy a természet arra kárhoztatott minket, hogy 365-ször ebédeljünk, hogy tudjuk élvezni a sikert egy éven át.*”⁴²

Hazánkban az első, 1884. évi szerzői jogi törvény már foglalkozott a színművek jogi oltalmával. A jogszabály külön fejezetben, a zeneműveket követően szabályozta a színművek, zeneművek, zenés színművek szerzői jogi oltalmát, azon vagyoni jog szempontjából, mely a leginkább releváns – a nyilvános előadási jog oldaláról.⁴³ A törvény a szerző számára kizárólagos jogot adott, azaz megkövetelte a szerző hozzájárulását, engedélyezését ahhoz, hogy művét nyilvánosan előadják.

Második szerzői jogi törvényünk, az 1921. évi LIV törvénycikk továbbra is a harmadik fejezetben szabályozta a színművek, zenés színművek és zeneművek nyilvános előadásának kérdéseit, mely jog a szerző életében és halálát követő 50 évben áll fenn. A nyilvános előadás joga azért fontos, mert e művek rendeltetése egyrészt az, hogy a közönség előtt nyilvánosan előadassanak, másrészt pedig, a szerző szemszögéből megközelítve a szabályt, ez a jogosítvány a munkája ellenértékét – közvetett és közvetlen értelemben egyaránt – biztosítja.⁴⁴ A nyilvános előadás kizárólagos jogát csak a színművek, zeneművek, zenés színművek és filmek előadására vonatkozóan adta meg a törvény, a színműveknek nem minősülő egyéb írói művek számára nem. A törvény a szerzőt a nyilvános előadással szemben védte, ugyanakkor sokáig vitás volt, hogy mit értsen a joggyakorlat nyilvános előadás alatt. A Királyi Kúria elvi állásfoglalása⁴⁵ kimondta, hogy „*a családiasság és háziasság körén túlmenő előadásokkal szemben kívánja védeni a törvény a szerzőt*”. Közömbös tehát, hogy mi az előadás célja, szednek-e a résztvevőktől belépődíjat,⁴⁶ a mérvadó a résztvevők száma.⁴⁷

Harmadik szerzői jogi törvényünket, az 1969. évi III. törvényt első sorban a társadalmi és állami berendezkedés gyökeres változásai hívták életre. A színpadi művek szabályait az 1969-es Szt. 38., 39. § szakaszai, a törvény végrehajtási rendeletének 28. §-a, valamint egy külön rendelet foglalták össze. A törvény a színpadi művek jogi oltalmát a színpadi előadási szerződés szemszögéből ragadta meg, melynek háttérszabályait a felhasználási szerződésekre vonatkozó általános szabályok adták. A színpadi előadási szerződés alapján a színpadi mű nyilvános előadására kötött szerződéssel a szerző köteles volt a művet a színház rendelkezésére bocsátani, a

⁴¹ Grad-Gyenge Anikó – Sarkady Ildikó: *Közös jogkezelés az audiovizuális médiában*, Médiatudományi Intézet, 2014 21. o. <http://mek.oszk.hu/13500/13565/13565.pdf> (Letöltés dátuma: 2017. február 9.)

⁴² Idézi: Part Krisztina Katalin: *A szerzői jogi szabályozás kialakulása Angliában, Németországban és az Egyesült Államokban, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2006/4. 140. o.; Grad-Gyenge – Sarkady i.m. 21. o.; Pogácsás Anett: *Különbözőség az egységben, A szerzői jogi szabályozás differenciálódásának hatása a jogterület szerepére és hatékonyságára* (doktori értekezés). Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog-és Államtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2016. 15. o.

⁴³ 49.§ „*A színművek, zeneművek és zenés színművek nyilvános előadásának kizárólagos joga a szerzőt illeti.*”

⁴⁴ Alföldy Dezső: *A magyar szerzői jog különös tekintettel a M. Kir. Kuria gyakorlatára. Az 1921:LIV., az 1992:XIII., az 1931:XXIV. t.-cikk és a velük összefüggő törvények és rendeletek szövegével*, Grill Károly könyvkiadó vállalata, Budapest, 1936. 26. o., Nótári Tamás: *A színpadi művek és a zeneművek szerzői jogvédelmének fejlődéstörténete Magyarországon, Jogelméleti Szemle*, 2012/4.

⁴⁵ P.I.980/1928

⁴⁶ Megemlíti Palágyi Róbert, hogy a korabeli bírói gyakorlatban volt példa arra, hogy az érintettek „jótékony vagy nemes” célokat koholtak pusztán acélból, hogy e látszat keltésével elkerüljék a szerzői díj megfizetését. Ezeket a visszaéléseket szüntette meg a Királyi Kúria elvi állásfoglalása. Forrás: Palágyi Róbert: *A magyar szerzői jog zsebkönyve*, KJK, Budapest, 1959.

⁴⁷ Ehhez lásd bővebben: Szt. 24.§ (3) bek. és kapcsolódó bírósági gyakorlatként a BH. 2005.144-es számú ítéletet.

színház pedig jogot szerzett arra, hogy a művet a szerződésben meghatározott feltételekkel nyilvánosan előadhassa, cserébe a szerzőnek pedig díjat volt köteles fizetni. Hasonlóan a kiadói és a sugárzási szerződéshez, a színpadi előadási szerződés esetében is lényeges pont, hogy a színház nem volt köteles a mű előadására, arra csupán jogot szerzett. A szerzőt megillető díjazás, ugyanakkor a színpadra állítási szerződés fogalmi eleme. A szerzői díjazás a szerződés tartalmának megfelelően kétféleképpen alakulhatott, attól függően, hogy színpadi mű megalkotására vonatkozó szerződésről volt szó (megírási szerződés), vagy színpadi mű nyilvános előadására irányuló szerződésről (előadási szerződés).

A két szerződésfajta között az alapvető különbség az volt, hogy míg a megírási szerződésben a szerző műfajilag – esetleg tematikailag is – egy meghatározott színpadi műnek a megállapított határidő alatt történő megalkotását és átadását, a színház pedig díj fizetését vállalta, addig az előadási szerződés alapján a színház jogosult – díjfizetési kötelezettség mellett – már létező művet a szerződés tartama alatt tetszés szerinti alkalommal nyilvánosan előadni. 1988-ig a megírási szerződés esetében a szerzőt megillető díj mértékét az rendelet A) mellékletében meghatározott keretek között a felek a szerződésben szabadon állapíthatták meg. 1988. március 1 után, amikor a rendelet módosítása életbe lépett, a rendelet A) mellékletét hatályon kívül helyezték és a szerzői díj megállapítása a felek szerződésében történt.

Jelenleg hatályos szerzői jogi törvényünk 1. § (2) bekezdés d) pontjában mondja ki, hogy a színmű, zenés színmű, táncjáték, némajáték szerzői jogi oltalom alatt álló alkotásnak minősül. A jogszabály 4. §-ban deklarálja, hogy szerzői jogi védelem alatt áll az eredeti mű szerzőjét megillető jogok sérelme nélkül más szerző művének átdolgozása, feldolgozása, valamint fordítása is, ha az rendelkezik az oltalom feltételének számító eredeti, egyéni jelleggel. Tekintettel arra, hogy a színmű alapjául egy írói alkotás szolgál, a másik útvonal, amelyen haladva megtaláljuk ezen alkotások jogi oltalmát, az a felhasználási módok áttekintése. E körben a nyilvános előadás és az átdolgozás, mint vagyoni jog vonatkoztatható a színművekre. A 24. § szerint a szerző kizárólagos joga, hogy művét nyilvánosan előadja, illetve hogy erre másnak engedélyt adjon. Az engedély a legtöbb esetben felhasználási szerződés alapján történik. A korábbi Szjt. és a vele együtt hatályon kívül helyezett, a színpadi művekről szóló, korábban hivatkozott kormányrendelet szóhasználata szerint ez „előadási szerződéssel” valósult meg. A nyilvános előadás engedélyezése tekintetében kell különbséget tennünk a kisjogos és nagyjogos előadások között. Kisjogosnak nevezzük, amikor az Szjt. 25. § (1) bek. alapján, a nyilvánosságra hozott, nem színpadra szánt zenemű, irodalmi mű nyilvános előadása (pl. koncertek, vendéglátó egységek) valósul meg, melyek kötelező közös jogkezelés alá vont művek. Ezzel szemben „nagyjogos”, a színpadra szánt mű nyilvános előadása. Ezeket a műveket a szerzővel közvetlenül is megkötheti a felhasználó (színház), azok nem esnek a kötelező közös jogkezelés alá. Nagy problémát és szerzői jogi jogsértést okoz ugyanakkor az adott mű „nagy-”, illetve „kisjogosságának” szándékos, vagy gondatlan félreminősítése.

Előadásnak nevezi az Szjt. azt a felhasználási módot, melynek következtében az alkotás a jelenlévők számára érzékelhetővé válik, így különösen közönség jelenlétében, személyes előadóművészi tevékenységgel, ún. „élő-előadás” keretében. Jelenlegi szerzői jogi törvényünk már kodifikálja a „nyilvánosság” azon fogalmát, melynek alapjait a korábbiakban említett Királyi Kúria elvi állásfoglalása rakta le. A nyilvános előadás, mely a színművek esetében mindig a hagyományos, élő előadást jelent – és ez a leglényegesebb különbség a filmalkotásokra vonatkozó nyilvános előadás jogától, ahol mindig valamilyen technikai eszköz közbeiktatásával történik az előadás⁴⁸ – együtt biztosítja az alkotó(k) számára az ismertség és elismertség lehetőségét, valamint a nézőközönség és a társadalom számára a művészet élvezetét és a kultúra terjedését.

⁴⁸ Grad-Gyenge Anikó: Film és szerzői jog. A megfilmesítési szerződés. Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, Médiatanács, Médiatudományi Intézet, Budapest, 2016, 54. o.

V. Összegzés

A fent írtakból látható, hogy a kultúra, a művészeti tevékenység és a szerzői jog elválaszthatatlan, egymástól függő kapcsolatban van.

Ha nincsenek alkotók, művészek, akik hozzájárulnak a hazai és egyetemes kultúrához és a kulturális iparhoz, akkor a szerzői jognak is jócskán csökken a táptalaja. Ha nincs megfelelő jogi védelem, nincs hatékony szerzői jogi szabályozás, amely a művészeket és alkotásaikat védelemben részesíteni, idővel csökkenne az alkotókedv, nem valósulna meg a jog által is kitűzött cél: a szellemi alkotótevékenység ösztönzése.

A szerzői jog kialakulásában, a jogi oltalom szorgalmazásában nagy szerepük volt az alkotóknak, akik saját bőrükön érezték a jogi védelem hiányát. Nem volt véletlen, hogy hazánkban olyan embereknek kellett a szerzői jog rendszerének megteremtése mellett szót emelnie, mint Arany László, Jókai Mór, vagy Vörösmarty Mihály, külföldön pedig Victor Hugo, vagy Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais. A művészetben élen járó írók, költők, akiknek neve ismert hazájuk és az egyetemes kultúra palettáján is, tisztában voltak vele hogy a jogi védelem szorgalmazása elengedhetetlen.

A magyar szerzői jog fejlődésén végigtekintve láthatjuk, hogy már szinte a kodifikáció első lépéseitől kezdve védelem illette azokat a műtípusokat, művészeti tevékenységeket, melyeket ma, a MMA kilenc tagozatában megtalálunk. Változó ugyanakkor, hogy egy adott műtípusnak, művészeti tevékenységnek mennyit kellett várnia a jogi oltalomra. Az irodalmi alkotások, zeneművek, színművek, képzőművészeti és építőművészeti alkotások esetén igen hosszú időnek kellett eltelnie, hogy alkotójuk a jog eszközei által védelemben részesüljön. A filmművészeti alkotások jogi oltalma viszonylag friss. A hazai jogszabályok közül is elsőként a második szerzői jogi törvény foglalkozott e műtípussal.⁴⁹ Annak oka, hogy az irodalmi alkotásoknak, zeneműveknek és színműveknek több száz évet kellett várniuk arra az oltalomra, amelyet a filmművészet alkotói igen hamar elnyertek, egyértelműen technikai és jogalkotás-technikai okai vannak. Minthogy a filmalkotáshoz szükséges technikai feltételek fennállásának idején már létezett szerzői jog, az oltalomig már csak néhány lépést kellett megtenni. Ezzel szemben a fent említett többi műtípus már az ókorban elterjedt formái voltak a szórakoztatásnak és az önkifejezésnek.

A színház olyan, mint egy művészeti olvasztótégely. Számos művészeti alkotótevékenység, kreatív tevékenység „összegyúrásából” jön létre egy új, egész alkotás, a színdarab. A színművek jogi oltalma is azon a komplexitáson alapul, mely magára a műtípusra jellemző. Hüen tükrözi ezt a komplexitást Palágyi Róbert gondolata: *„A színházak által nyújtott művészi teljesítmény széleskörű és bonyolult, különböző természetű tevékenység eredménye. E tevékenység középpontjában a színpadi szerző alkotása áll. A modern színpad azonban a művészet és technika számos területéről szerez segítséget az általa nyújtott teljesítmény színvonalának emelése érdekében. (...) Rendkívül bonyolult vállalkozás a színház. Aki az előadás művészi élvezete érdekében a színházban elfoglalja helyét, nehezen bírja elképzelni, milyen óriási, szerteágazó apparátusnak kell kifogástalanul működnie avégből, hogy a színpadon művészien és hüen adják vissza a mű helyes tartalmát, a szerző mondanivalóját.”*⁵⁰

E gondolatsorban láthatjuk a színházi tevékenység azon jellemzőjét, mely a leginkább fontos a színművek szerzői jogi helyzete szempontjából, és amelyet mi is lényegi elemének tartunk: a komplexitás. Egy színmű kapcsán rengeteg érdek találkozik, és ebből kifolyólag szükségképpen ütközik is. A színpadi scenika kialakítása kapcsán a szintén szerzői jogi oltalmat⁵¹ élvező díszletek és jelmezek alkotójának, alkotóinak nézeteinek összeegyeztetésre kell kerülniük a rendező elképzeléseivel, akinek – legtöbb esetben – egy már kész, alapul fekvő írói alkotást kell színpadi

⁴⁹ Uo. 13-19. o.

⁵⁰ Palágyi Róbert i.m. 148-149.o.

⁵¹ Az Sztj. 2013. évi módosítása eredményezte, hogy a korábbi vitás helyzetű díszletek, jelmezek és nem csak azok tervei megkapták a szerzői jogi oltalmat, ha azok egyéni, eredeti jelleggel bírnak.

előadásra alkalmassá tenni. A színészeknek, akik alakításuk kapcsán szomszédos jogi oltalmat élveznek, szintén meg kell felelniük a rendező elképzeléseinek. A rendező az a személy a színpadi produkcióban, aki azt összefogja. Azonban nem mehet feledésbe, hogy a színmű leggyakrabban egy alapul szolgáló műre támaszkodik így azt, annak szerzőjét tiszteletben kell tartania. Nem történhet olyan átdolgozás, mely a szerző személyéhez fűződő jogaira sérelmes. Ez a mögöttes érdek, a szerző jogainak tiszteletben tartása, azok meg nem sértése végigkíséri a színpadi alkotás létrejöttének folyamatát.